

van nature slechts een beperkt inzicht in de persoonlijke pauselijke houding. Dit helpt allicht te verklaren waarom Benedictus XV als icoon van de 'goede herder' naar voren komt, in een wat kunstmatige tegenstelling met de 'pragmatische' politicus Gaspard. De Volder steekt zijn bewondering voor Benedictus XV niet onder stoelen of banken. Volgens hem was de paus een visionair die vorm gaf aan een heroriëntering van de Vaticaanse politiek in 'pacifistische' en humanitaire zin. Andere aspecten van het Romeins beleid tijdens de Eerste Wereldoorlog komen minder aan bod: de conservatieve grondtoon, het koorddansen tussen de twee blokken, de zelfoverschatting van het pausdom als internationale bemiddelaar en de fixatie op de Romeinse kwestie. Benedictus XV was in de volste zin van het woord de erfgenaam van Leo XIII. De dubbelzinnigheid van de pauselijke politiek was mijns inziens overigens structureel bepaald. Enkel de vernietiging van het Europese statensysteem door de Tweede Wereldoorlog kon op termijn de definitieve doorbraak van een nieuw Vaticaan profiel op internationaal vlak mogelijk maken.

Vincent Viaene

I. de Haan, *Zelfbestuur en staatsbeheer. Het politieke debat over burgerschap en rechtsstaat in de twintigste eeuw* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993; Amsterdam: Amsterdam university press, 1993, viii + 276 blz., f45,50, ISBN 90 5356 065 3).

Met zijn proefschrift slaat de Amsterdamse politicoloog De Haan een brug tussen historische kennis en filosofische analyse. Hij bewandelt die brug in beide richtingen. Aan de hand van enkele eeuwen Europese geschiedenis ontwikkelt hij een these die hij vervolgens aanwendt ter interpretatie van de Nederlandse politieke geschiedenis sinds 1917.

Dit is zijn these: 'De spanning tussen zelfbestuur en staatsbeheer ligt ten grondslag aan de grote politieke conflicten in moderne Westerse samenlevingen in de negentiende en twintigste eeuw'. (41) Onder zelfbestuur verstaat hij de politieke traditie van het republikanisme, zoals dat in de vroege stadsstaten vorm kreeg: de burgers zijn vrij, mondig en actief, en dragen als zodanig het bestuur. Staatsbeheer heet bij De Haan de traditie die tot ontwikkeling kwam in grote centraal geregeerde staten die de burgers een veilig bestaan verzekeren maar hen de status van onderdanen geven.

Vooral sinds de Franse Revolutie raken deze contrasterende ideeën verstrengeld en gaan ze de hoofdas vormen waaromheen alle principiële politieke discussies draaien. De onderlinge verhouding is als dialectisch te karakteriseren: de traditie die domineert, roept door die dominantie de andere op. Dit proces wordt door De Haan geïllustreerd aan de hand van het Nederlandse verzuilingsproces en van de onttakeling die erop volgde.

In een afsluitend hoofdstuk komt de auteur op grond van de verworven inzichten tot een reeks van voorstellen over concrete en actuele kwesties in de Nederlandse politiek, zoals het basisinkomen, de bedrijfsdemocratie, de selectieve toegang tot het onderwijs en de aanvaardbaarheid van het referendum.

Dit is nog niet alles. In een tussengevoegd hoofdstuk ziet De Haan kans, bijna terloops, een heel ander onderwerp aan te snijden: de onbevoegdheid van de politieke wetenschap. Naar zijn mening is het onderscheid dat wordt gemaakt tussen normatieve politieke theorie, politieke wetenschap en publieke opinie 'heileloos' (51) en dus te verwerpen. In twintig bladzijden wordt de ideologische 'ontsporing' van de politicologie uit de doeken gedaan en een alternatieve oplossing geformuleerd.

Het zal inmiddels duidelijk zijn dat De Haan een zekere stoutmoedigheid niet kan worden

ontzegt. Wie meent een zo gecompliceerde en omvangrijke problematiek in goed tweehonderd bladzijden te kunnen uitwerken, heeft bepaald een hoog ambitieniveau. Geholpen door een indrukwekkend ruime kennis van zaken en gezegend met een scherp analytisch vermogen, reist hij op topsnelheid door de ingewikkelde materie, ogenschijnlijk niet gehinderd door de aarzelingen die ieder ander bij een dergelijke onderneming zouden bevangen. Het boek is uitstekend geschreven, zij het wat vrijmoedig gecomponeerd.

Een studie als deze is niet gemakkelijk te beoordelen. Het betoog is dermate compact dat er op vrijwel elke bladzijde vraagtekens zijn te plaatsen; het is tegelijkertijd zo boeiend en erudiet dat de lezer met genoegen doorgaat met zijn lectuur. We hebben hier te maken met een wetenschappelijk genre dat lang niet altijd overtuigt maar evenzogoed bijzonder stimulerend is.

Ik noem enkele bedenkingen. De voornaamste is wel het streven van de auteur om de veelvormige historische realiteit terug te brengen tot de dichotomie 'zelfbestuur' versus 'staatsbestuur'. Zoiets leidt altijd tot geforceerdheid. Zo min als de polariteiten plan en markt, staat en maatschappij, politiek en economie, elite en massa, *Kultur* en *Zivilisation*, is De Haans tweedeling toereikend als instrument van onderzoek. Hij opent zeker nieuwe vergezichten, maar de bewering dat dé grote conflicten in de Westerse geschiedenis op zijn wijze kunnen worden verklaard, is niet vol te houden.

Daar komt bij dat de oriëntatie op republikanisme en staatsbeheer, als 'vocabulary' getypeerd, weinig maatschappelijke concreetheid kent. We bewegen ons op het niveau van een intellectueel debat waarvan de feitelijke uitwerking op het politieke leven niet zelden ongewis blijft. Dat de auteur, niet onbegrijpelijk, een voorkeur heeft voor de 'grote denkers', versterkt het gevoel dat we ons in ijle regionen bevinden waar alles beredeneerbaar is en weinig bewijsbaar.

De poging met behulp van het ontworpen schema de Nederlandse politiek sinds de Tweede Wereldoorlog te lijf te gaan, acht ik slechts gedeeltelijk geslaagd. Zo staat de 'terugkeer van het republikanisme' die De Haan omtrent 1970 signaleert, in schril contrast met het staats-socialistische programma van Nieuw Links uit diezelfde tijd: het in gemeenschapshanden brengen van de grond en de bodemschatten, nationalisatie van de banken en verzekeringsmaatschappijen, meerjarenplannen voor de afzonderlijke bedrijfstakken. Dat duidt op een etatisme dat heel wat verder gaat dan wat op cultuurpolitiek gebied werd overwogen (108).

Zijn aanval op de pretenties van de moderne politieke wetenschap vind ik fascinerend, vooral het contrast dat hij construeert ten opzichte van de publieke opinie. Hoewel ik sympathiseer met zijn pleidooi beide bronnen van politiek inzicht een gelijkwaardige plaats te gunnen in het maatschappelijk debat, gaat De Haan naar mijn mening te ver waar hij bepaalde democratietheorieën uit de politieke wetenschap als vormen van ideologie van de hand wijst.

Deze kritische kanttekeningen doen weinig af aan het positieve eindoordeel. Wat hier wordt geboden is een onvolkomen maar briljant werkstuk. Of er door anderen verder mee gewerkt zal worden, waag ik evenwel te betwijfelen. Het boek is moeilijk toegankelijk, onder meer doordat de auteur te veel tegelijk wil. Dat werkt verwarrend.

Daar komt nog iets bij. Wie, zoals De Haan het presteert, filosofische, politicologische en historische noties onderling weet te verbinden, maakt in de ogen van veel specialisten de indruk tussen drie stoelen te zijn beland. Ondanks alle lippendienst die aan interdisciplinariteit wordt bewezen, is het genre niet populair. Het is te hopen dat De Haans baanbrekende boek onder die academische bekrompenheid niet te zwaar te lijden zal hebben.

W. Geldolf, *Stockholm 1917. Camille Huysmans in de schaduw van titanen* (Antwerpen: Contact, 1996, 507 blz., Bf 1450,-, ISBN 90 73185 10 6).

Van bij haar ontstaan is de socialistische beweging onderhevig geweest aan fundamentele spanningen, die de vurig beleden eenheid geregeld tot een holle leuze hebben gemaakt. De tegenstelling - eigen aan alle enigszins succesrijke oppositiebewegingen - tussen een consequent oppositionele houding enerzijds en een streven naar participatie in de staatsmacht anderzijds was binnen het socialisme bijzonder explosief omdat zij zich gaandeweg entte op een andere destructieve antinomie. De keuze voor een politiek participationalisme betekende immers een inschakeling in de nationale logica, waardoor men onvermijdelijk in aanvaring kwam met het internationalistische axioma van de socialistische leer. De geschiedenis van de Tweede Internationale illustreert hoe deze tegenstellingen elkaar voortdurend versterkten. Haar aanvankelijke revolutionair-marxistische inspiratie werd steeds meer gecontesteerd door een groeiende reformistische stroming. De Eerste Wereldoorlog vergrootte deze barst uit tot een hemelsbrede kloof: terwijl in vrijwel alle West-Europese landen de sociaal-democraten de lang begeerde *Salonfähigkeit* verwierven door plaats te nemen in regeringen van nationale unie, bleef een kleine revolutionaire minderheid een consequent internationalisme belijden. Wilde de Tweede Internationale overleven, dan moesten er niet alleen bruggen gebouwd worden tussen de 'geallieerde' en de 'centrale' socialisten, maar ook tussen de sociaal-democratische meerderheid en de revolutionaire minderheid. Aangezien de voorzitter van de Internationale, Emile Vandervelde, was toegetreden tot de Belgische regering, kwam deze verzoenings-taak toe aan de vertegenwoordigers van de neutrale landen, maar ook en vooral aan Camille Huysmans, sinds 1905 secretaris van het Internationaal socialistisch bureau. Maar ondanks hun koppig volgehouden inspanningen slaagden zij er niet in de Internationale om te vormen tot dé motor van een vrede zonder annexaties. Huysmans' pogingen om de Duitse socialisten bij het overleg te betrekken, maakten hem van meetaf aan verdacht - ook in de ogen van een aantal patriottisch-gezinde Belgische socialisten - zodat hij aanvankelijk niet méér kon werken dan aparte conferenties van respectievelijk de geallieerde, de centrale en de neutrale socialisten. Toen in februari 1917 het tsaristische regime viel ten voordele van een coalitie van liberalen en gematigde socialisten, ontstonden er echter plots nieuwe perspectieven voor een internationale conferentie. Het Internationaal socialistisch bureau werd van Den Haag naar Stockholm overgeplaatst, waar een Nederlands-Scandinavisch comité samen met een Russische delegatie - maar met secretaris Huysmans als feitelijke regisseur - de voorbereidselen trof voor een internationale conferentie waarop *alle* socialistische delegaties uitgenodigd zouden zijn. Een groot aantal socialistische delegaties uit de hele wereld werd ontvangen in 'separaat-conferenties', maar de algemene vergadering kwam er nooit. De weigering van verschillende geallieerde regeringen - waarin meestal socialisten zetelden - om uitreisvisa te verlenen aan de delegatie van hun land en de onwil van de Duitse 'meerderheidsocialisten' om ondubbelzinnig hun oorlogsdoeleinden kenbaar te maken, waren daar debet aan, maar uiteindelijk was het de oktoberrevolutie die definitief een einde maakte aan alle Stockholm-dromen. De bolsjewieken verzetten zich immers tegen een pacifistische vrede door overleg, vanuit hun overtuiging dat een revolutionaire wereldvrede zou ontstaan op het graf dat de kapitalistische democratieën voor zichzelf aan het delven waren. Eens zij de macht veroverd hadden, verkozen zij afzonderlijke vredesonderhandelingen met Duitsland boven een algemene conferentie van de Internationale. Na het mislukken van de Stockholm-conferentie vertrok Huysmans naar Londen, waar hij de op een geallieerde overwinning gebaseerde vredes-initiatieven van de Engelse arbeidersbeweging steunde. Maar op het vredestoneel moesten de socialisten het voorplan ruimen voor de Amerikaanse president Wilson.